

influențelor celtice extrem de puternice. Ținând cont de locul unde s-a format această cultură, ea este o creație autohtonă care n-ar fi apărut dacă n-ar fi avut loc migrația skirilor și bastarnilor spre Marea Neagră, și influențele celtice din ce în ce mai puternice. Influențele venite din nord-vest sînt marcate prin apariția podoabelor în formă de coroană, fibulele pomeraniene și fibulele timpurii cu sferă, de tip nord-jutlandic care s-au găsit și în complexe ale culturii Polenești-Lukașovka. În același timp încep contactele cu Italia de nord și cu aria culturală est-alpică de-a lungul căii chihlimbarului pe care drum pătrund și primele vase de bronz. În primele faze populația purtătoare a culturii Przeworsk a manifestat o mare mobilitate dovadă fiind contactele cu teritoriile regiunii Elba, Jutlanda și Moldova. Această mobilitate s-a redus simțitor la sfîrșitul fazei A₂ cînd dispar și influențele asupra teritoriilor vecine, urmînd ca în A₃ să se intensifice contactele cu zona adriatică.

Lucrarea cercetătoarei Teresa Dąbrowska este deosebit de prețioasă atît pentru cunoașterea în detaliu a perioadei timpurii a culturii Przeworsk în sine cît mai ales pentru legăturile cu celelalte culturi contemporane. În ceea ce privește relațiile care au existat în faza A₂ cu cultura Poienești-Lukașovka din nord-estul țării noastre, autoarea a apreciat just atît căile și modul de pătrundere a diferitelor elemente cît și mai ales, cronologia lor exactă și în special, componentele comune cu cele mai multe din culturile europene în ultimele două secole înainte erei noastre. Alături de alte monografii și corpusuri referitoare la așezări, necropole sau culturi în general, această lucrare contribuie substanțial la cunoașterea, pînă în cele mai mici detalii a civilizațiilor celei de a doua epoci a fierului pe teritoriul Europei Centrale.

SILVIA TEODOR

ION IONIȚĂ, VASILE URSACHI, VĂLENI. O MARE NECROPOLĂ A DACILOR LIBERI DIN MOLDOVA, Iași, 1988

Recent, a ieșit de sub tipar o importantă monografie arheologică (*Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Editura Junimea, Iași, 1988, 176 pag. și 73 planșe-figuri), datorită muncii perseverente de cercetare în teren și de valorificare științifică superioară, depusă în colaborare de doi cunoscuți cercetători pe tărîmul istoriei vechi a României, Ion Ioniță de la Institutul de Arheologie din Iași și Vasile Ursachi de la Muzeul din Roman.

Aparținătoare așezării dacice din nemijlocita apropiere (așezare cercetată, deocamdată, doar parțial), necropola de la Văleni (com. Botești, jud. Neamț) este cea mai mare necropolă dacică din cite se cunosc pînă acum pe pămîntul locuit de daci în îndelungata lor istorie din spațiul pontic-danubian și carpato-balcanic. Investigată arheologic prin săpături sistematice în anii 1964—1970, după stăruitoare strădanii de identificare în teren, această necropolă este formată din 578 morminte, la care se adaugă alte 28, situate la numai 150 m distanță („necropola mică”). Ne aflăm în fața unui monumental complex dacic, așezare și două necropole, a cărui cercetare va trebui continuată pînă la epuizare și valorificată integral pe plan arheologico-istoric, așa cum minunat s-a reușit prin publicarea, ca prim volum, a monografiei de față. Pe baza studiului amănunțit al materialelor și situațiilor arheologice, precum și a statisticilor întocmite de autori, rezultă că din totalul de 606 morminte descoperite și minuțios înregistrate, fiecare în parte, un număr de 484 (80%) sînt de incinerare și 122 (20%) de înhumare.

Mormintele de incinerare se grupează în două categorii distincte: de tipul cu urnă (cu și fără capac), circa 53% și de tipul cu o simplă gropiță rotundă-ovală, fără urnă, în care s-au depus direct resturile funerare (circa 47%). Acum, ele au adîncimea cuprinsă între 25 și 95 cm în raport cu suprafața actuală a terenului. Inițial, gropițele sepulcrale erau mai adînci dar în cursul timpului eroziunea terenului în pantă le-a redus la cele constatabile astăzi. În general, mormintele conțin puține oase umane arse luate din rugul funerar, uneori împreună cu bucățele de cărbune și cenușă, iarăși în cantitate extrem de mică. La aceste elemente se adaugă adesea anumite obiecte de inventar mortuar: piese diverse de podoabă corporală (cercei, inele, brățări, mărgelă, pandantive) și vestimentară (fibule, cataramă), cuștașe de fier, oase de animale provenite din ofrandele de carne, ceramică și, foarte rar, cite un pahar de sticlă sau cite o monedă de argint sau bronz, uneori perforată și purtată ca pandantiv. În citeva cazuri sau identificat și cenotaf. Nu lipsesc nici situațiile în care s-au constatat urme de ardere secundară pe urne și pe capacele acestora. „Semnele de mormint”, constînd din pietre vizibile la suprafața solului, se dovedesc a fi prezente și ele, așezate pe cant deasupra sau lângă groapa sepulcrală. Defuncții incinerate sînt atît bărbați, cît și femei de toate

vîrstele, precum și copii (mai rar). Incinerarea morților s-a făcut, fără excepție, pe ruguri funerare (comune sau individuale) în afara cimitirului, după obiceiuri, practici și ritualuri consacrate, mai puțin cunoscute nouă, astăzi. Se pare că cele trei „cuploare în aer liber”, descoperite la marginea nord-vestică a cimitirului mare sînt de fapt ruguri de incinerare, aici identificate pentru prima oară lângă o necropolă dacică.

Mormintele de înhumare aparțin, toate, unor copii și orientarea lor generală este cu capul spre nord, iar picioarele spre sud. Avînd adîncimea cu puțin mai mare, ele datează din aceeași vreme cu cele de incinerare și se concentrează vîdit în jumătatea sudică a necropolei, unde se intercalează printre celelalte morminte. Inventarul lor, se prezintă mult mai sărac, în comparație cu al defuncțiilor incinerate.

Pe baza obiectelor de inventar, a tipologiei ceramicii și a stratigrafiei (orizontale și verticale), precum și a altor criterii, observații sau materiale arheologice, autorii au încercat să stabilească amănunțit etapele de înmormintare la Văleni, reușind să dateze cele două necropole din prima jumătate a secolului II pînă a doua jumătate a veacului următor. O încadrare cronologică mai precisă, prin fixarea mai exactă a începutului și sfîrșitului înmormintărilor, se consideră a fi dificilă, dată fiind probabil puterea de datare reală a fibulelor, monedelor (4 bucăți de la Domițian, Antoninus Pius, Septimius Severus), a pieselor de podoabă din argint filigranat sau a pandantivelor în formă de căldărușă din fier descoperite în morminte. Din punctul nostru de vedere, această datare mai largă apare acceptabilă, corespunzătoare în general materialului cu care se poate opera în stabilirea cronologiei. Fără îndoială că perseverarea de a determina mai îndeaproape limitele cronologice ale întregului complex, pe decenii, era posibilă și legitimă, dar ea nu ar fi dus la o mai mare doză de certitudine. Oricum, se poate susține rezonabil că întregul complex de la Văleni a avut o existență de cel mult un secol și jumătate între perioadele menționate de autori.

Studiindu-se amănunțit funcționalitatea obiectelor de podoabă și plasarea lor corectă în cadrul modelului general de lumca dacică în secolele II—III, observăm că s-a ajuns la formularea „portul dacilor liberi în zona Văleni”, care are acoperire tematică doar în parte în piesele de împodobire a veșmintelor sau de înfrumusețare corporală, pentru că din restul elementelor de port propriu-zise lipsesc de fapt orice resturi materiale.

Apartenența etnică dacică a celor 606 morminte descoperite, ca și a așezării din apropiere, cărcia ele îi aparțin, este — după cum argumentat arată autorii — în afara oricărei îndoială. Chiar și în cazul mormintelor de înhumare, I. Ioniță și V. Ursachi se pronunță categoric pentru atribuirea lor la populația dacică, respingînd opinia despre caracterul lor sarmatic. Ba mai mult, deformarea craniană *intențională*, reală și frec-

vență la sarmații roxolani în sec. II — III, și considerată de anumiți cercetători că ar fi prezentă și la unii înhumați din cimitirele dacice de la Poienești, Moldoveni și Văleni, se arată că este o eroare regretabilă. Examinările antropologice făcute de N. Mirișoiu (București) au dus la concluzia că „deformările” craniene în cimitirele dacice respective nu sînt intenționate, ci reprezintă efectul presiunii solului. Așadar, în cimitirele dacilor liberi din Moldova — potrivit recentelor constatări — nu se poate vorbi despre deformări craniene făcute intențional și nici de prezența sarmatică efectivă. La Văleni, ca și în alte cimitire ale dacilor liberi, din Moldova și înhumații, la fel ca în incinerări, aparțin populației autohtone — susțin autorii. Pentru Văleni argumentul apare și mai elocvent, datorită poziției geografice a locului, în zona subcarpatică, ferită sau chiar privată probabil de influențe sarmatice-roxolane, prezente în alte descoperiri dacice din Moldova. Obiectele de inventar nu contrazic nici ele atare atribuire etnică. Notăm că recenta constatare a deformării craniului, cauzată de presiunea pămîntului, nu de vreo intervenție umană — dacă lucrurile stau într-adevăr așa — constituie un rezultat de mare valoare științifică al cercetării antropologice din țara noastră, pusă în serviciul istoriei.

Tot pe linia constatărilor menite să producă anumite revizuirii în concepția unor cercetători se înscrie și descoperirea repetată la Văleni a unor urne și capace arse secundar (și, desigur, în mod ritual), fapt care atestă că acest obicei funerar exista și la dacii liberi în secolele II — III, nu numai la taifali. Atribuirea exclusiv taifalilor germanici a mormintelor cu urne arse secundar și în mod ritual, așa cum s-a procedat uneori în trecut (de ex. la Tirgșor-Prahova) se impune a fi reconsiderată, în lumina noilor descoperiri.

Cu privire la analogiile ritului și ritualurilor funerare sau ale unor piese de inventar, cum sînt de pildă cele de argint Ilgranat (mărgele, cercei, pandantive), prezente și în cimitirele autohtone din Provincia Dacia, autorii se mărginesc să le

consemneze, fără comentariile necesare, așa încît opinia lor în problema așezării de daci liberi în Dacia transilvană (încă, romană sau abia în perioada postromană) nu rezultă clar ceea ce ar fi fost de dorit. Considerăm oare autorii că avem de a face cu manifestări ale culturii dacice unitare în toate aceste locuri?

Fără să insistăm asupra diferitelor lucruri și aspecte de amănunt și relevînd îndeosebi ceea ce este pozitiv, putem afirma fără ezitare că cercetarea și înregistrarea meticuloasă a materialului arheologic în teren, observarea atentă a obiceiurilor și practicilor funerare, încadrarea tipologică și cronologică a obiectelor de inventar sepulcral cu ajutorul unor hărți, planuri de situație și tabele sistematice sau alte procedee tehnice moderne de studiu arheologic, ilustrația extrem de bogată, metoda de lucru riguroasă și temeinicia concluziilor fac din monografia de față o lucrare capabilă să satisfacă din plin exigențele științifice actuale. În același timp, prin abundența materialului documentar pus în circulație, ea oferă soluții convingătoare unor controverse arheologice-istorice, care persistă de multă vreme în literatura noastră de specialitate.

În ansamblu, monografia arheologică privind cele două necropole a dacilor liberi de la Văleni se situează în sfera eforturilor din țara noastră în ultimele decenii de a scoate la lumină și cale arheologică și a valorifica la înaltă cotă științifică vestigiile dacilor liberi de la răsărit de Carpați, eforturi, încununată de succese remarcabile în cunoașterea tot mai aprofundată a istoriei și civilizației oamenilor pămîntului. Prin publicarea prezentei monografii, concepută și realizată de doi specialiști de certă competență în materie, se aduce o contribuție de incontestabilă valoare la reconstituirea trecutului istoric al ținuturilor Daciei de la est de Carpați, integrate organic în procesul etnogenezei românilor.

DUMITRU PROTASE

* * * SREDNEVEKOVYE PAMJATNIKI DNESTROVSKO-PRUTSKOGO MEŽDUREČJA, Chișinău, Ed. Științifică, 1988, 160 p.

Culegerea de studii editată sub egida unui colectiv de cercetători de la Secția de etnografie și istoria artelor a Academiei de Științe a Republicii Moldova se axează îndeosebi pe o tematică strictă de arheologie medievală. După o *Introducere* (p. 3), semnată de P. O. Karyșkovskij, fost profesor la Universitatea din Odessa, în carte sînt inserate articole și studii consacrate descoperirilor mai recente din interfluviul Nistru-Prut, cu referire specială asupra acelora din evul mediu timpuriu și dezvoltat, fără a fi neglijate însă și unele vestigii anterioare acestora.

Pentru început, semnalăm concluziile lui N. P. Tel'nov referitoare la descoperirile din așezarea Hansca III, cu precizările autorului asupra stratigrafiei complexe a acesteia și, totodată, cu amănunte privind complexele de locuire și cele funerare din secolele VI — VII, VII — VIII, și X — XI (p. 89—94). Pentru aceeași vreme, I. S. Tentiuc evidențiază în baza cercetărilor de la Durlești descoperirile de la „Valea Babei” și „Cramă”, cu analogii pe teritoriul Republicii Moldova și al României, fiind vorba de o civilizație autohtonă datînd din secolele VIII — XII (p. 77—88). Importanța acestor descoperiri subliniază odată în plus continuitatea de locuire autohtonă în spațiul menționat.

Continuitatea de locuire este subliniată și în studiul lui V. I. Kozlov, care prin analiza materialelor arheologice provenite din 154 de așezări din secolele VIII — X constată suprapunerile succesive de locuire (p. 28—54). Studiind ceramica din secolele VIII — X din sudul zonei Prut — Nistru, din imediata apropiere a regiunii de la nordul Dunării și țărmul vestic al Mării Negre, autorul ajunge la concluzia că aceasta se împarte în două grupe, după cum urmează: prima grupă (48 așezări) se află în partea de sud a Moldovei Centrale, care cuprinde în principal limita de sud a masivului păduros Codri, iar cea de-a doua în zona Dunării de Jos, a Prutului și litoralul vestic al Mării Negre (106 așezări).

Autorul consideră că ceramica aparține culturii numită Balcano-dunăreană și prin urmare populației autohtone, cu precizarea că ea nu se întindește la NE de Nistru, nici spre Bug și nici spre Nipru. Ea își găsește analogii, în primul rînd, în România, în Cimpia Munteniei și în Dobrogea, precum și în Bulgaria.

N. P. Tel'nov și G. F. Cebotarenko prezintă o locuință atelier de olărie, prima de acest fel descoperită pe teritoriul Republicii Moldova. Pe baza ceramicii descoperită în cuptorul locuinței — atelier, și îndeosebi a fragmentelor lucrate cu mina, autorii încadrează descoperirea în secolele VIII — X (p. 72—76).

În ceea ce privește așezările fortificate, T. V. Ravdina reia în discuție datarea horodiștei Alcedar, intrucît în trecut ea a fost încadrată cronologic mai larg, în secolele IX — XII. Pe baza unei atente analize a ceramicii, precum și a altor considerente, autoarea ajunge la concluzia extrem de importantă că așezarea de la Alcedar este, de fapt, un sat întărit din secolul X și nicidecum o horodiște sau un ținut rusesc din secolele IX — XII (p. 54—71).

Rezultatele unor săpături de salvare efectuate în zona construirii conductei de gaz metan Anan'ev-Tiraspol-Ismail au fost consemnate de T. I. Demčenko și G. F. Cebotarenko (p. 95—105). Cu acest prilej, au fost cercetate 10 movile în satele Cîrnățeni, Savți și Opaci, dintre care 7 sînt din epoca bronzului, iar celelalte sarmatice. În mantaua movilelor au fost descoperite și 11 morminte, cu scheletul întins, însoțit de resturi cabaline (cap și extremitate picioarelor), aparținînd pecenegilor. Din inventarul descoperirilor, autorii menționează zăbale, scări de șa, săgeți, amnare, cataramă etc., precum și resturi de la căldări de lut, pe baza cărora se fac analogii la Tirgșor și Răducăneni și, totodată, atribuirea etnică și datarea respectivă.